Online Journal of Art and Design
volume 15, issue 1, January 2027
DOI: https://doi.org/10.30935/ojad/2513137

Coğrafi İşaretli Kahramanmaraş Yemenileri ve Yerel Özellikleriyle İncelenmesi

Hatice Kübra ARIKAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü
hkarikan@ksu.edu.tr

Dilek AKBULUT
Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü
dilekakbulut@gazi.edu.tr

Öz
Türk kültürünün geleneksel ayak giyim ürünleri köşkerlik geleneğiyle oluşmuştur. Kökleri Orta Asya'ya dayanan bu geleneğin önemli parçalarından biri yemeni zanaatıdır. Geleneksel üretim sürecinde, ayağı koruma amaçlı kullanılan yemeni, Anadolu'nun birçok ilinde köşkerler aracılığıyla dikilir ve hatta bu zanaatın sürdürülebilirliği için temel bilgilerin aktarımını sağlamak amacıyla eğitimler verilmektedir. Yemeni, genel olarak, doğal derinin kalıplar aracılığıyla kesilerek, sonrasında dikim işlemiyle tamamen elde üretilen geleneksel bir ayak giyim ürünüdür. Ancak Kahramanmaraş yemenileri diğer illerde üretilen yemenilerden farklı niteliklere sahiptir. Günümüzde geleneğin özüne sadık kalınarak üretilen Kahramanmaraş yemenileri, üretimde ana malzeme olarak kullanılan derinin tabaklanma sürecine ve üretim aşamalarında kullanılan organik malzemelere bağlı olarak yöresel değerler taşır. Bu nedenle diğer illerde üretilen yemenilerden farklılaşır. Fakat Kahramanmaraş yemenisinin özgün değerinden ve üretim sürecinden doğan farkı, ulusal ve küresel platformlarda yeterince bilinmemektedir. Bu sebeple, mahreç işaretli Kahramanmaraş yemenilerini özgün kılan unsurlarını tanımlamak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada, Kahramanmaraş yemenilerinin diğer illerden üretilen yemenilerden özgün kılan unsurlarının Gaziantep'te, Kilis'te ve Safranbolu'da üretilen yemeniler aracılığıyla incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilgili illerde üretilen yemeniler üzerinden; derilerin hazırlık aşaması, üretimde kullanılan deri çeşitleri, üretimde kullanılan malzemeler, ürün formu ve biçimi konu başlıkları üzerinden ele alınmıştır. Araştırma, nitel bir araştırma yöntemi olarak meta-sentez deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, amaçsal örnekleme yöntemiyle online literatür taraması yapılarak toplanmıştır; dört farklı makale ve bir doktora tez çalışmasından oluşmaktadır. Çalışma verileri betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bulgular, Kahramanmaraş yemeni zanaatının coğrafyaya bağlı olarak yerel malzemelerle doğal tabaklanmış deri üretimine bağlı olduğunu, üretim sürecinde yapıştırıcı olarak çiriş otu kullanıldığını, tabanlık parçasının kösele deri ile astar arasına kil macun tabakası kullanıldığını, renklendirme ve cilalama sürecinde tamamen doğal boyaların kullanıldığını göstermiştir. İllere bağlı olarak üretilen ürün formlarında kısmen farklılıkların olduğu, ancak ayağın üstünü ve altını kapatan yemeninin burnunun kalkık veya kesik biçimli olduğu görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaret, zanaat, Kahramanmaraş yemenisi, meta-sentez, betimsel analiz, geleneksel ürün tasarımı.

An Examination of Geographically Indicated Kahramanmaraş "Yemeni" Shoes and Their Local Characteristics

Abstract
Traditional footwear within Turkish culture is deeply rooted in a rich shoemaking heritage originating in Central Asia, with the traditional flat wheeled shoe (yemeni) representing a cornerstone of this tradition. Historically crafted across various Anatolian provinces to

protect the feet, the production process relies on structured training programs to transmit foundational knowledge and ensure the craft's sustainability. In general, a *yemeni* is entirely handcrafted from natural leather, cut using specific molds, and subsequently stitched. However, the *yemeni* of Kahramanmaraş exhibits distinct qualities that set it apart from variants produced in other regions. Staying true to traditional methods, contemporary Kahramanmaraş *yemenis* derive their unique regional characteristics from specialized leather tanning techniques and the application of specific organic materials, such as asphodel and clay, during production. Consequently, they differ significantly from other regional counterparts, making them globally distinctive. However, the distinctiveness of the Kahramanmaraş yemeni, stemming from its unique value and production process, is not sufficiently recognized on national and global platforms. Therefore, this study aims to define the defining elements that render these geographically indicated traditional shoes distinct."

This study aims to examine the elements that make Kahramanmaraş yemenis unique compared to those produced in other provinces, through an analysis of yemenis manufactured in Gaziantep, Kilis, and Safranbolu. In this context, the yemeni (traditional leather shoes) produced in the relevant provinces have been examined based on the following topics: the leather preparation stage, the types of leather used in production, the materials employed, and the product's form and shape. Employing a qualitative research approach, the study adopted a meta-synthesis design. The data corpus was compiled via an online literature review utilizing purposive sampling and comprises four peer-reviewed articles and one doctoral dissertation. The collected data were subsequently examined using descriptive analysis. The findings indicate that the craftsmanship of the Kahramanmaraş *yemeni* relies on naturally tanned leather produced via region-specific local materials, the use of *çiriş* (asphodel root paste) as an adhesive during manufacturing, the application of a clay paste layer between the sole leather and the lining, and the exclusive use of all-natural dyes for coloring and finishing. It has been observed that, while there are partial differences in the forms of the products manufactured depending on the province, the yemeni, which covers the top and bottom of the foot features an upturned or truncated toe.
Keywords: Geographical indication (GI), Craft, Traditional flat wheeled shoe: Kahramanmaraş yemeni, Meta-synthesis, Descriptive analysis, traditional product design.

GİRİŞ

Coğrafi işaretler, belirli bir bölgeyle bütünleşmiş ürünlerin sahip oldukları tanınırlık düzeyi doğrultusunda, tüketici nezdindeki özelliklerini ve özgün üretim tekniklerini yasal olarak güvence altına alan ayırt edici resmi kalite statüleridir (Tekelioğlu, 2019). Küresel ticaretin gelişimiyle birlikte yalnızca bir "kalite garanti işareti" olma niteliğinin ötesine geçen bu kavram, günümüzde fikri ve sınai mülkiyet hakları kapsamında konumlandırılmaktadır. Bu duruma ilaveten, coğrafi işaretler, uluslararası alanda etkisini artıran küresel bir olgu niteliği taşımasıyla, ülkelerin, kentlerin ve yerel yönetimlerin turizm stratejilerinde ve tanıtım faaliyetlerinde başvurduğu önemli birer pazarlama ve kalkınma aracı haline gelmiştir.

Coğrafi işaret tescilinin temel amacı, yöreyle özdeşleşmiş ürünleri tanımlamak ve belirlenen kriterlere göre üretim yapılmasını sağlayarak bu kültürel mirası ve kaliteyi koruyup gelecek nesillere aktarmaktır. Coğrafi işaretler ticari meta olarak alınıp satılamaz, devredilemez. Ticari markalar sadece sahibince kullanılabilirken, coğrafi işaretler ise belirli bir süreyle kısıtlanmamaları ve tescil sahibine kazanılmış özel bir hak sağlamalarıyla birlikte, tescil belgesinde belirtilen koşullara uyarak üretim yapan birçok kişinin kullanımına açık yapıya sahiptir; ancak coğrafi işaret, ürünün adı ve şöhretinin bir tek kişiye ya da özel şahsa ait değildir. Bu durumun aksine, yerel toplum ürün üzerinde ortak bir hakka sahip olur. Bu bakımdan coğrafi işaretlerin kolektif bir mülkiyeti temsil ettikleri ifade edilebilir.

Coğrafi işaret kapsamında gıda ve tarım mahsulleri, madenler, sanayi ürünleri, el sanatları, zanaat ürünleri ve üretim süreçleri de koruma altına alınabilmektedir. Halılar, kilimler, dokumalar, bakırcılık, çömlekçilik, ahşap işlemeciliği, takılar ve yöresel giysiler gibi geleneksel malzemenin örtük bilgi içerisinde üretilmesinden doğan ürünler menşei ya da mahreç işareti adı altında coğrafi işaret tesciline konu olabilmektedir. Bu doğrultuda geleneksel ayak giyim ürünleri ve üretimleri zanaat üretimleri kapsamında yer alır ve coğrafi işaret kapsamında tescili değerlendirilir.

Ayak giyim ürünleri ve üretimi köklü bir geçmişe sahiptir. İnsanoğlunun ayak uzuvlarını fiziki ve coğrafi koşullara karşı dış etkenlerden korumak amacıyla giyilen bu ürünler, üretim sürecinde kullanılan malzeme, teknik ve yüzeyinde uygulanan süslemelerle birlikte kullanım amacına ve sosyal statüye göre birbirinden farklılaşır. Her toplum, bulunduğu coğrafi konuma göre ayakkabı formu geliştirirken, ayakkabının yapımında kullanılan malzemeler ise bulundukları bölgede erişebildikleriyle sınırlı kalmıştır. Hatta belirli bir kullanım alanındaki ayakkabının çeşitli formları geliştirilerek coğrafyalara özgü zengin ayak giyim ürünleri kültürünün oluşmasına kaynak oluşturmuştur. Geleneksel ayak giyim ürünleri yapımında kullanılan ana malzemelerden bir tanesi de deridir.

Deri, ilk çağlarda insanların fiziki ve iklim koşullarına karşı koruma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandıkları bir malzeme olduğu düşünülmektedir. Derinin tasarıma dayalı malzeme olma niteliği ise bu geleneksel malzemenin kullanım değerini genişletecek işleme tekniklerinin geliştirilmesi ve çeşitli kullanım alanlarının tanımlanmasıyla gelişmiştir. Böylece deri ve ürünleri insanoğlunun gelişimiyle birlikte kıyafetten mobil yapı elemanına, obje tasarımından sanatsal çalışmalara kadar çok sayıda alanda ve üründe kendini göstermiştir.

Ayak giyim ürünleri, toplumların farklı yaşam şekilleri, iklimleri ve kültürleri nedeniyle zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Ayak giyiminde kullanılan malzemeler ve ürünler toplumların kimlikleri hakkında ipucu vermektedir. Tarihsel süreçte ayak giyim ürünleri, insanın sosyal statüsünü etkileyen önemli nesnelerden biri olmuştur. Ayağı bulunduğu ortamdan izole edecek biçimde tasarlanan ve üretilen bu ürünler, ayak uzvunun anatomik ve fiziksel bütünlüğünü sağlamakla beraber, bireyin sosyal platformda kimliğini ve statüsünü de ifade eden araçlar olmuştur. Bu sebeple, günümüze kadar, belirli dini veya kültürel inançlara, bir ülkenin iklimine bağlı olarak ayakkabı çeşitleri ve stilleri geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, geleneksel ayak giyim ürünleri coğrafi işaret tesciline konu olan somut değerler barındırırlar.

Başta ham deri ayağın kalıbına göre sırımla birleştirilerek giyilen çarık olarak, daha sonra tabaklanmış deri Türklerin çok çeşitli ayak giyim ürünleri yapımında kullandığı temel malzeme olmuştur. Bu duruma bağlı olarak, tabaklanmış deriden yemeni, çarık bot, çizme, mest, sandalet, nalın, takunya, terlik, çedik, potin, iskarpin ve benzeri isimlerle üretilen ürünler Türk kültürünün bir parçası olarak zengin köşkerlik ürün yelpazesini oluşturmuştur. Dericilik geleneğine (saraciye) bağlı olarak gelişen köşkerlik, Türklerin Orta Asya'dan sonra Anadolu'yu yaşam alanı olarak belirlemelerinden sonra bu gelenek yeni vatanında gelişmeye ve yayılmaya devam etmiştir.

Yemeni, genel olarak, doğal derinin kalıplar aracılığıyla kesilerek, sonrasında dikim işlemiyle tamamen elde üretilen geleneksel bir ayak giyim ürünüdür. Yemeni, köşkerlik geleneğinin ürünü olmakla beraber günümüze kadar ulaşmış ve en çok giyilen ayak giyim ürünü olmuştur. Yemeni üretim süreciyle birlikte yemeni zanaatı, geçmişte Anadolu'nun büyük bir kesiminde gerçekleştirilirken (Güler ve Özdemir, 2006), günümüzde birkaç ilde giderek azalan zanaatkar sayısıyla icra edilmektedir.

Günümüz ayakkabı endüstrisinin temeli olan köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı yemeni zanaatı, Kahramanmaraş'ta başta olmak üzere Anadolu'nun birkaç ilinde (Güler ve Özdemir, 2006; Özdemir, 2013; Olcay ve diğerleri, 2017; Kılıç-Karatay, 2020)

üretilmektedir. Hatta Afyonkarahisar'da ise bu gelenek üzerinden eğitimler (Yemeni eğitimi, 2020) verilerek meslek edindirme kursları dahilinde anlatılmaktadır. Kullanım değerine sahip yemenilerin kullanıcı merkezli yaklaşımlarıyla tasarım düşüncesi odağında çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Arıkan ve Akbulut, 2022).

İllerin kültür portallarında ve geleneksel ürün ve üretim sayfalarında yer verilen yemeni üretim bilgilerinde Malatya Arapgir'de ve Elazığ'da 1980'lere kadar devam ettiği, ancak bu tarihten sonra üretilmediği belirtilmiştir (Şahin, 1994; Varol, 2008; Kaya, 2018). Hatta Konya ilinde saraciyeye bağlı gelişen yemenicilikte günümüzde bu zanaatı icra edenin kalmadığı belirtilir (Akan, 2015). Ancak günümüzde sadece Safranbolu'da, Gaziantep'te, Kilis'te ve Kahramanmaraş'ta icra edilmektedir. Bu duruma ilaveten, Kahramanmaraş yemenisi, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından "Mahreç İşareti" başlığı adı altında Coğrafi İşaret Belgesi ile 10.04.2018 tarihinde tescil edilmiştir[1].

Zanaat ürünlerinin üzerinde ait oldukları yörenin adının kullanılması, tüketiciler açısından o ürünün benzerlerinden farklı özelliklere sahip olduğu algısını oluşturur. Bu bağlamda tüketiciler ilgili yöre adıyla satılan ürünleri, o yörenin adına duydukları güvenle, aynı türdeki diğer ürünlere karşı tercih etme eğilimindedirler (Esen, 2016). Ulusal ve özellikle uluslararası pazarlarda söz konusu olan zanaat ürünleri için coğrafi işaretlerin önemi giderek artan bir konudur. Bu noktada ulusal ve uluslararası pazarlarda söz konusu olan geleneksel ürünlerin Türkiye'de tescillenerek koruma altına alınması hem tüketicilerin hem de üreticilerin ürün kalitesi konusunda bilinçlendirmekte hem de ürünün uluslararası platformda rekabet edebilmesi için avantaj sağlamaktadır (Savaş, 2017).

Diğer bir durumda, coğrafi işaret korumasının dâhil olduğu coğrafi bölgeler daha geniş alanda tanımlanmak istenebilir; bu ise teknik olarak önemli bir sorunu da beraberinde getirir, çünkü coğrafi avantaja sahip bir alan ile bu alana yakın diğer bir coğrafi alanın farklılığını ortaya koymanın oldukça zorlaştığı belirtilir (Agarwal ve Barone, 2005).

Bu durumlara bağlı olarak başta Kahramanmaraş olmak üzere Gaziantep'te, Kilis'te, Safranbolu'da yemeni icra edilmektedir. Bu doğrultuda, geleneksel ayak giyim ürünü olarak, coğrafi işaretli Kahramanmaraş yemenilerinin diğer illerde üretilen yemenilerden özgün kılan unsurlarının araştırılması bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmada, Kahramanmaraş yemenisinin diğer illere bağlı üretilen yemenilerden özgün kılan ve benzer durumlarını tespit etmek amacıyla yemeni ve üretimi üzerine literatürde yer alan çalışmalar aracılığıyla, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırma sürecinde; derilerin hazırlık süreci (tabaklama), yemeni üretiminde kullanılan deri çeşitleri, üretim süreci, üretimde kullanılan malzemeler, yemenilerin formu ve biçimsel özellikleri temel ölçütler olarak alınmıştır. Bu doğrultuda, literatürde yer alan yazılı kaynaklar ve vaka analizleri eş zamanlı olarak analiz edilmiş; bölgeye özgü farklılaşan ve benzerlik gösteren unsurlar bulgular bölümünde mukayeseli bir perspektifle değerlendirilmiştir.

COĞRAFİ İŞARET KAPSAMINDA ZANAATLAR

Coğrafi işaret, fikri ve sınaî mülkiyet haklarından bir tanesidir. Genel bir ifadeyle, coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, kalitesi, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile tanımlanan ürünü gösteren işaret olarak ifade edilmektedir (WIPO, 2003). Bir ürünün coğrafi işaret kapsamında değerlendirilebilmesi için temelde somut bir ürünün bulunması, belirli bir coğrafi alanda tanımlanmış olması, ürünün belirli bir karakteristik özellik kazanmış olması ve karakteristik özellikleri ile coğrafi köken arasında bağlantının bulunması gerekir. Bu kapsamda, genel başlıklar halinde gıda, tarım, maden, el sanatları, zanaat ürünleri ve hatta sanayi ürünleri coğrafi işaret kapsamında koruma altına alınabilir. Coğrafi işaretler menşe adı ya da mahreç işareti olarak tescil edilir.

[1] Kahramanmaraş yemenisi coğrafi işaret no: 339

Menşe adı, coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar olarak açıklanırken mahreç işareti ise coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adları kapsar (TPE, 2017).

Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve ilgili piyasada bir ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az otuz yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan adlar, geleneksel üretim veya işleme yönteminden yahut geleneksel bileşiminden kaynaklanması ya da geleneksel hammaddeden veya malzemeden üretilmiş olması dahilinde şartlardan en az birini sağlaması durumunda geleneksel ürün adı olarak tanımlanır (TPE, 2017).

Coğrafi işaret, genel kapsamda tüketicilerce (alıcı, kullanıcı ya da turist) tanınmış ve ünlenmiş ürünlerin kökeni (menşe) ile üretim yöntemlerinin güvence altına alınmasını sağlayan ayırt edici resmi kalite işaretidir (Tekelioğlu, 2019). Yakın zamana kadar yalnızca bir Avrupa olgusu olarak görülen coğrafi işaretler, küresel ticaretin gelişmesiyle bir "kalite garanti işareti" olmaktan çıkarak, mülkiyet haklarına dahil edildiği belirtilir (Tekelioğlu, 2019). Coğrafi işaret, artık global platformda kabul gören bir olgu olup, kalitesi, ünü veya diğer karakteristik özellikleri belirli bir coğrafi kökenden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan bir fikri mülkiyet hakkı olarak kabul edilir.

Coğrafi işaretler, bölgesel kalkınma süreçlerinde bir yerleşimin sosyo-kültürel mirasını ve özgün ekolojik dinamiklerini öne çıkararak büyüme ivmesini hızlandıran kilit mekanizmalar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda modern kırsal kalkınma stratejileri, ağırlıklı olarak yerel değerlere ve özgün ürünlere sağlanan teşvikler üzerine kurulmaktadır. İktisadi getirilerin ötesinde coğrafi işaretler; yalnızca birincil üreticileri değil, bu ekosistemde yer alan tüccar, işleyici ve ihracatçı gibi tüm aktörleri etkileyerek tedarik zincirinin sağlamlaşmasına ve kırsal kalkınmada bütüncül bir yapının kurulmasına zemin hazırlamaktadır (Tekelioğlu, 2019). Altıner (2017), şehirlerin rekabeti, bölgesel farklılıkları, coğrafi işaretlerin bölgesel ekonomiye ve kalkınmaya etkisi ile turizme olan katkısı ve coğrafi işaret tescilli ürünlerin kırsal ve tarımsal kalkınmada, bölgesel rekabette ve turizmi geliştirmede bir araç olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Zanaat ürünlerinde coğrafi işaretin ürünlerin pazarlanması açısından sağladığı fayda ise bu ürünlerin o coğrafi bölgeye özgü hammaddeden veya üretici kitle zanaatkârların binlerce yıllık düşünsel ve fiziksel emeğini yansıtan değerler barındırmasından kaynaklanır. Bu öğeler ürünün fonksiyonel ve estetik karakteristik özellikleriyle birlikte kalitesini belirler. Dolayısıyla zanaat ürünlerinin üretildiği coğrafi alan ile ürünün kalitesi ve özellikleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu sıkı ilişki ise tüketicilere zanaat ürünlerinin üretildiği coğrafi bölge ve bu coğrafi bölgeye özgü ürün kalitesiyle ilgili bilgileri içerir. Bu duruma bağlı olarak, zanaat ürünlerinin sahip olduğu yerele bağlı karakteristik özellikler coğrafi işaret tescili ile ekonomik fonksiyon koruma altına alınırken, tüketicinin zanaat ürününü satın alma ihtimalini artırır (WIPO, 2003).

Coğrafi işaret tescili sadece yöreye ait değerlerin ve zenginliklerin tespitine ve kayıt alınmasına olanak sağlamaz, aynı zamanda yerel ekonomiyi destekleyerek bölgesel kalkınmayı da hızlandıran etkiye sahiptir (Gökovalı, 2007). Coğrafi işaret tescili, ürünlere katma değer kazandırarak üretim süreçlerinde önemli bir istihdam potansiyeli oluşturur (Tekelioğlu, 2016c). Zanaat ürünleri gibi geleneksel bilginin geleceğe aktarımına yardımcı olur. Coğrafi işaret tesciline konu olan ürünle birlikte bölgenin tanıtımını sağlayarak bölgeyle özdeşleşmiş ürünlerin taklitçiliğiyle mücadelede destek olur ve tüketiciyi doğru bilgiyle yönlendirir. Tüketicilerin ürünün kökeni ve kalitesi konusunda ayrıntılı bilgiye sahip

olmasını, doğru tercih yapmasını ve daha geniş bir seçme olanağına kavuşmasını sağlar (Tekelioğlu, 2019).

Ürünlerde ve üretim süreçlerinde oluşturulacak yeniliklerin piyasada ekonomik değere sahip olabilmesi için ticarette ayırt edici bir kimliğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu kimlik marka, firma adı, vb. olabileceği gibi coğrafi işaret tescili de olabilmektedir. Bu biçimde yaratılan kimliğin ise yaratıcı çaba ile oluşturulan ürün ve/veya sürecin piyasa değerini artıracağı belirtilir (WIPO, 2003). Bu durumda, toplumsal değer yargılarıyla ve kümülatif yaratıcı çabayla üretilen zanaat ürünlerinin piyasada ticari bir kimlikle ayırt edilmesi gerekir (Gökovalı, 2007). Bu doğrultuda, yaratıcı düşüncenin ve teknik bir ihtiyacın estetik ifadeyle çözümlemesinde kolektif bilgi birikimini ifade eden zanaat ve ürünleri coğrafi işaret kapsamında korunmaktadır.

Zanaata dayalı geleneksel ürünlerin ortak özellikleri, karakteristik form, özgün malzeme, geleneksel üretim süreci ve süreç sonunda kullanım değerine sahip kaliteli ürün olmalarıyla birlikte belirli bir bilinirliğe ve şöhrete sahip bulunmalarıdır. Zanaata dayalı geleneksel ürünler tüm dünyada yasal düzenlemelerle koruma altına alınır. Koruma coğrafi işaret tescili yoluyla gerçekleşmektedir. Üreticiler için yüksek satış fiyatları sağlayan, tüketiciler için ise geleneksel ürünlerin kalite güvencesi olan, kırsal kalkınmanın kaldıraçları ve yöresel beceri ve geleneklerin koruma araçları olan coğrafi işaret günümüzde artık küresel bir olgu olarak kabul edilmektedir (Tekelioğlu, 2019).

Coğrafi işaret tescilinin ekonomik etkisi, zanaat ürününün piyasada ticari kimlik kazandırması ve zanaat ürününün ayrıştırıcı unsurlarının yer almasıyla var olan diğer ürünlere karşı sahip olduğu niteliğe fiyat verilmesinden kaynaklanır. (WIPO, 2003). Coğrafi işaret tescili zanaatkârlara kendi markalarını yaratma ve bundan ticari kazanç elde etme imkânı sağlayacaktır. Zanaat ürünlerinin coğrafi işaret tesciliyle ekonomik gelir sağlanmasında sınai mülkiyet haklarından patent ve faydalı model gibi koruma süreçlerinde çok yüksek miktarlarda AR-GE yatırımlarının yapılmasına gerek yoktur; bu ekonomik kazançlar zaten var olan geleneksel bir ürünün korunmasıyla elde edilebilir (WIPO, 2003). Coğrafi işaret tescilleri, gelişmekte olan ülkelere ekonomik kazançlar sağlarken aynı zamanda bu ülkelerin iktisadi olarak görece daha kötü durumda olan kırsal yörelerinde yaşayan yerelin tanınmasına da fayda sağlayacaktır (Gökovalı, 2007).

Binlerce yıllık düşünsel ve fiziksel emeğin sonucu olarak ortaya çıkarılan zanaat ürünlerinin yerel halk tarafından geliştirilen ve aktarılan geleneksel bilgisi de coğrafi işaret tesciliyle resmî olarak korunur. Böylece, coğrafi işaret tescilinin diğer coğrafi faaliyetleri olumlu etkilediği gibi, diğer üretim sektörlerini de destekleyeceği ifade edilebilir. Bu durum, mevcut ürünlerden daha yüksek bir fiyattan satılan coğrafi işaret tescilli zanaat ürünü üreten küçük ve orta boy işletmelerin de sistemli bir kontrol düzeninde bu avantajdan faydalanmasını sağlayacağı öngörülür (WIPO, 2003; Gökovalı, 2007).

Coğrafi işaret tescilinin yöreden kaynaklanan üne sahip zanaat ürünlerinde tüketicilerin tercihlerini yönlendirme potansiyeli olduğu, bu ürünlere olan talebin artışını etkilediği ve tüketicilerin zanaat ürünlerini diğer ürünlerden ayırt etmesini sağlayarak ürüne bir kimlik kazandırdığı belirtilir (Gökovalı, 2007). Bu duruma bağlı olarak, zanaat ürünlerinin coğrafi işaret tescili ile korunması insanların doğru bilgilendirilmesini ve zanaat ürünlerine dair tüketicilerin kısa sürede net bilgiye ulaşmalarını sağlar. Ancak mevcut ürünlerin kalitesini vurgulamak amacıyla haksız yere coğrafi işaret nitelikli ibareleri kullanmaktadır; bu durum ise tüketicilerin aldatılmasına yol açarak o ürüne daha yüksek fiyat ödemelerine neden olduğu belirtilir (Gökovalı, 2007).

Coğrafi işaret tescili ve tescile konu olan ürünün yetkili olmayan kişiler tarafından yanlış ve yanıltıcı bir şekilde kullanılması ise tüketiciler ve bu ürünlerin asıl üreticileri açısından olumsuz sonuçlar doğurur. Coğrafi işaret tescilinin sağladığı itibar hem üretici açısından

hem de zanaat ürünü açısından değersizleşmeye yol açar ve yerel ekonomi olumsuz etkilenir (WIPO, 2007).

Coğrafi işaret tescili ürüne bir katma değer sağlamakta, bu kapsama dahi olan ihlalleri engelleyerek üreticileri ve tüketicileri haksız rekabete karşı korumakta, ayrıca tükettikleri ürünlerin kalitesini ve buna bağlı belirgin özelliklerini bilmek isteyen tüketicileri bilgilendirmektedir. Bir coğrafi işaret tescilli ürün sadece bir ürünü değil, aynı zamanda bir yerel halkı, bir kültürü, bir üretim sürecini ve bir kalite geleneğini de temsil eder (Tekelioğlu, 2019).

Zanaata dayalı geleneksel ürünlerin üzerinde ait oldukları yörenin adının kullanılması, tüketiciler açısından o ürünün benzerlerinden farklı özelliklere sahip olduğu algısını oluşturur. Bu bağlamda tüketiciler ilgili yöre adıyla satılan ürünleri, o yörenin adına duydukları güvenle, aynı türdeki diğer ürünlere karşı tercih etme eğilimi gösterirler (Esen, 2016). Özellikle uluslararası ticarette söz konusu olan geleneksel ürünler için coğrafi işaretlerin önemi çok daha fazladır. Bu noktada dış ticarette söz konusu olan geleneksel ürünlerin Türkiye'de tescillenerek koruma altına alınmasının hem tüketicilerin hem de üreticilerin ürün kalitesi konusunda bilinçlendirildiği hem de ürünün uluslararası platformda rekabet edebilmesi için avantaj sağladığı belirtilir (Savaş, 2017).

Zanaatlar insan becerisi ve düşünce gücüne dayanan ürünleri ifade eder ve sembolleri içerir. Bu semboller, ilgili bölgeye özgü doğal ya da insan faktörlerinden oluşan özelliklerin ürüne kazandırdığı nitelik ve kalite itibariyla bölge ürünlerinin benzer ürünlerden farklılaşması, ürünün ticari olarak ön plana çıkması, tüketicilerin taklit ürünlere karşı korunması, bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması ve ülkelerin sahip oldukları kültürel değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem arz etmektedir (Ekici, 2021).

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, belirli bir alanda yapılmış çalışmaların birbirleriyle karşılaştırılarak derinlemesine incelenmesine imkân tanıyan nitel araştırma yaklaşımlarından meta-sentez yöntemi çerçevesinde desenlenmiştir. Meta-sentez, benzer bir konudaki farklı nitel çalışmaların bulgularını karşılaştırıp bütünleştirerek teorik bir model keşfetmek veya geliştirmek amacıyla kullanılan, nispeten yeni bir nitel yöntemdir (Güneş ve Erdem, 2022). Bulguları sentezleyerek mevcut bilgiyi ilerletmeyi ve geniş bir görüş elde etmeyi sağlar. Bu sayede meta-sentez, nitel bulguları pratikte uygulanabilir kılmak için sistematik bir yaklaşım sağlar (Güneş ve Erdem, 2022). Dolayısıyla meta-sentez, alandaki araştırmaların sıradan bir incelemesi değil, mevcut nitel araştırma bulgularına odaklanarak yorumlayıcı bir analize dayalı yeni bilgi geliştirmeye ve konu ile ilişkili teori üretmeye yarayan metodolojik bir yaklaşımdır (Güneş ve Erdem, 2022).

Meta-sentez, bireysel çalışmalarda nitel bulguları yorumlamak ve sentezlemek için bir tasarım işlevi görür. Yalnızca mevcut tüm verileri özetlemekle sınırlı kalmaz, hem bilgi hem de teorinin ilerlemesi için 'üçüncü düzey' bulgular oluşturmak için farklı nitel çalışmalardan elde edilen bulguları yorumlayarak konulara yeni bakış açıları sunar (Tekindal ve Tonbalak, 2021).

Meta-sentez, özetleyici bulguları veya yeni teoriyi bildirmek için tümevarımsal yorumlama yöntemlerini kullanır. Meta-sentez, birden fazla nitel çalışmanın bulgularını bir araya getirir ve ardından parçalara ayırır. Kavramları ve kalıpları açıklığa kavuşturabilen, bireysel çalışmalardan daha sağlam olan yeni bulgular üretmeyi amaçlayan eksiksiz ve titiz bir çalışmadır. Meta-sentezde, araştırma kriterleri önemlidir ve kapsamlı olmalıdır.

Verilen bu bilgiler değerlendirildiğinde, meta-sentez araştırmalarının, belirli bir alanda yapılan araştırmaların nitel bulgularının yorumlanmasını, değerlendirilmesini, benzer ve

farklı yönlerinin ortaya konulmasını ve yeni bilgilerin geliştirilmesini amaçlayan çalışmalar olduğu görülmektedir.

Veri Kaynakları ve Çalışma Grubu

Araştırmanın verilerini, literatürde yer alan Anadolu'nun birçok ilinde icrası gerçekleştirilen yemeni zanaatı ve yemeni üretim sürecine dair yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, nitel araştırmalarda kapsamlı bilgi sağlaması amacıyla sıklıkla başvurulan "amaçlı örnekleme" yönteminden yararlanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2014).

Literatür taraması aracılığıyla, literatürde 'yemeni, yemeni zanaatı ve yemeni üretimi' anahtar kelimeleriyle yer alan ve yemeni üretimine dair bilgi verilen yazılı kaynaklar çalışmaya dahil edilmiştir. Online literatür taraması yapılarak; Türkiye'nin birçok ilinde yemeni üretimi gerçekleştirilen çalışmalardan derlenmiştir. Bu kapsamda dört makale bir doktora tezi çalışmasına ait içerik bilgisine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan çalışmalar ve içerik bilgileri

Çalışma adı	**İcra edildiği İl**	**Çalışma Türü ve Veri toplama tekniği**	**Referans**
Gaziantep İlinde Yemeni Yapımı	Gaziantep	Makale; Zanaatkar görüşmesi	Özdemir, M. ve Güler, M. (2006). Gaziantep ilinde yemeni yapımı. ," *VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Gaziantep, Türkiye, pp.1-15, 2006
Gaziantep İlinde Yemenicilik	Gaziantep	Makale; Zanaatkar görüşmesi	Olcay, A., Mısırlıoğlu, G., ve Karalar, F. (2017). Gaziantep İlinde Yemenicilik. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *1*(4), 20-29.
Kilis İli Yemeni Sanatı	Kilis	Makale; Zanaatkar görüşmesi	Karatay, S. K. Kilis İli Yemeni Sanatı. *Sanat Dergisi*, (35), 189-196.
Safranbolu İlçesinde Yemeni Yapımı	Safranbolu	Makale; zanaatkar görüşmesi	Özdemir, M. (2013). Safranbolu İlçesinde Yemeni Yapımı. *Turkish Studies*, *8*(6), 537.
Zanaat, üretim ve tasarım bağlamında sürdürülebilir katılımcı tasarım modeli önerisi: Kahramanmaraş yemenileri	Kahramanmaraş	Doktora tezi; zanaatkar görüşmesi	Arıkan, H. K. (2023). *Zanaat, üretim ve tasarım bağlamında sürdürülebilir katılımcı tasarım modeli önerisi: Kahramanmaraş yemenileri* (Tez No. 793855) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Birçok ilin geleneksel el sanatları tanıtımında yemeni zanaatına dair yer verilmiş, ancak bu yemeni üretimine dair bilgi yer almadığı için çalışmaya dahil edilmemiştir. Kütahya'da "yemeni" kelimesi, Gaziantep veya Kahramanmaraş yöresindeki gibi deri geleneksel ayak giyim ürünleri olarak değil, kadınların başlarına örttükleri pamuklu tülbent/başörtüsü (yöresel adıyla "dane") ve bunun etrafına yapılan oya sanatını ifade eder; bu sebeple bu yayınlar da çalışmaya dahil edilmemiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitel betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Betimsel analiz, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir veri analiz yöntemidir. Bu yöntemde, araştırma sonucunda elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara veya araştırma sorularına göre özetlenip sonra düzenlenir ve yorumlanır.

Betimsel analizin temel amacı, elde edilen bulguları okuyucuya anlaşılır ve düzenlenmiş bir biçimde sunmaktır. Genellikle görüşme, gözlem veya doküman incelemesi gibi nitel veri toplama tekniklerinden elde edilen verilerin çözümlenmesinde tercih edilir (Ekiz, 2015; Creswell, 2017).

Çalışmanın Sınırlılıkları
Geleneksel yemeni ve zanaatının ürün ve üretim bilgisine dair günümüze kadar yapılmış çalışmalar çalışma kapsamında dahil edilmiştir, ancak zanaatkar üretim sürecine dair bilgi içermesi elzemdir. Aksi takdirde, kültürel yazınlarda da şehirlerin tanıtım platformlarında yer verilen yazılar çalışma kapsamına dahil edilmemiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada, 'Kahramanmaraş yemenisini diğer illerde üretilen yemenilerden farklı kılan özellikleri nelerdir?' temel araştırma problemine karşılık cevaplar temalar halinde aranmıştır. Elde edilen bulguların analizine dayanarak geliştirilen temalar değerlendirilmiştir. Bunlar: derilerin hazırlık süreci (tabaklama), üretimde kullanılan deri çeşitleri, üründe kullanılan alet-edevat, üretimde kullanılan malzemeler, ürün formu ve biçimi olarak yer verilmiştir.

Tema 1. Derilerin hazırlık süreci (tabaklama)

Kahramanmaraş yemeni zanaatında derilerin tabaklanma süreci bu zanaatın icrasında önemli bir aşamayı teşkil eder. Temin edilen ham deriler debbağhanelerde yerel bitkisel malzemelerle muamele edilerek kullanıma hazır hale getirilir. Tabaklama işlemi doğal ve fabrikasyon olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır, ancak Kahramanmaraş yemenilerinin geleneksel üretim sürecinde doğal tabaklama yer alır. Deriyi oluşturan lifler arasında kimyasal bağlar oluşturmak, derinin dayanımını artırmak, deriye esneklik kazandırmak ve derinin ve deriden üretilen ürünlerin uzun ömürlü olmasını sağlamak amacıyla ham derilerin Kahramanmaraş'ın coğrafi işaret tescilli *ekşi akıtı bitkisinin çekirdekleri ve dallarından (teteri)* veya meşe palamudu yapraklarından oluşan karışım içerisinde bekletildiği ve terbiye edildiği açıklanmıştır. Ham derinin gözenekli yapısı kimyasal tabaklama sürecinde değişime uğrar, fakat doğal tabaklama sürecinden geçen derinin yüzeyinde bulunan gözenekli yapı kaybolmaz ve böylelikle yapıştırma işleminde kullanılan çirişin, doğal tabanlık malzemesi olarak sürülen kil içerikli macunun ve renklendirme amaçlı yapılan kök boyalarının deri yüzeyine tutunmasına imkân sağladığı belirtilir (Arıkan, 2023).

Güler ve Özdemir (2006) Gaziantep ilinde üretilen yemeniler için derilerin Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Diyarbakır illerinden temin edildiğini belirtmişlerdir. Olcay ve diğerleri (2017) yemeni zanaatının icrasının yemeni modeline ve ayak numarasına kesim yapılarak sürece başlandığını belirtmişlerdir.

Kılıç Karatay (2020), Kilis yemenilerinin üretiminde kullanılan deri tabaklanması süreci hakkında bilgi vermeyip sadece 'işlenmiş deriler' tanımı içerisinde üretimi kalıp aşamasından anlatmaya başlamıştır.

Tema 2. Üretimde kullanılan malzemeler

Deri parçalarını yapıştırmak için kullanılan yapıştırıcı doğal çiriş bitkisinin karışımından elde edilir ve yemeninin sayası ile yüz astarının arasına sürülerek parçaların yapıştırıldığı belirtilir (Arıkan, 2023). Kahramanmaraş yemenilerinin üretiminde yemeni tabanı ile taban astarı arasına koyulan su ve kilden oluşan hamurumsu tabanlık kullanıldığı açıklanır (Arıkan, 2023). Diğer illerde gerçekleştirilen yemeni üretimlerinden Kahramanmaraş yemenisinin bir farkı kil tabanlık kullanımı olduğu belirtilmiştir (Arıkan, 2023).

Yemeni üretiminde kullanılan malzemeler listesinde kimyasal ve doğal yapıştırıcı malzemeler yer alır. Doğal yapıştırıcı olarak çirişten bahsedilir ve sahtiyan ile meşin derilerin dikimi sonrası kalan parçaların yapıştırılmasında kullanıldığı anlatılır (Güler ve Özdemir, 2006). Ayrıca tiner ve benzin içinde kauçuk ve ¼ oranında disasetik selülozun

eritilmesiyle elde edilen kimyasal malzemenin deri ürünlerinin yapıştırılmasında kullanıldığı belirtilmiştir (Güler ve Özdemir, 2006). Olcay ve diğerlerinin (2017) yaptığı çalışmada yemeni üretiminde yapıştırıcı ve kil kullanımına dair ifade yer almadığı görülmüştür.

Kilis'te üretilen yemenilerde yapıştırıcı veya kil malzemesi kullanımına dair bilgi verilmemiş ve bu malzemeler malzeme listesinde de yer almamaktadır. Özdemir (2013) Safranbolu yemenilerinin üretiminde yapıştırıcı olarak çirişe yer vermiştir, ancak hangi aşamada nasıl kullanıldığını açıklamamıştır.

Kahramanmaraş yemenilerinin üretiminde boyanmış derilerden ya da yemeninin elde dikiminden sonra kalıba geçirilmesiyle kalıpta da boyanabileceği belirtilmiştir. Bu durum, 'kalıpta son şeklini alan yemeni, derinin doğal rengi ya da toprak ve ağaç köklerinden elde edilen boyalarla istenilen renkte boyanır' olarak ifade edilmiştir (Arıkan, 2023).

Derilerin renklendirme sürecinde kök boyalar kullanıldığı ve boyaların toprak, nar ağacı kökü ve yaprağı, ceviz ağacı kökü ve yaprağı, koyun kanı, deniz kumu ve çeşitli bitki kökleri ve saplarından elde edildiği belirtilmiştir (Güler ve Özdemir, 2006). Üretim sürecinde kullanılan organik boyadan ve doğal malzemelerden bahsedilmemiş ve içerikte yer verilmemiştir (Olcay ve diğerleri, 2017). Ancak sadece boyamada mor rengi olduğu, günümüzde ise renk sayısının kırk olduğu belirtilmiştir. (Olcay ve diğerleri, 2017).

Safranbolu'da üretilen yemenilerin sadece siyah renkte üretildiği, ancak boyanın kaynağı hakkında bilgi verilmemiştir (Özdemir ve Çelik, 2013). Kilis'te eskiden sadece nar kırmızısı, siyah ve boz renk olarak üretilen yemenilerin işlenirken renk çeşitliliğini artırmak için kimyasal boyalar kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu duruma bağlı olarak çeşitli renklerde yemenilerin üretildiği açıklanmıştır (Kılıç Karatay, 2020).

Yemeni parçaların dikilmesinde kullanılan balmumu pamuk ipliklerini mumlamada kullanılan gereçtir. Doğal bal mumu veya parafin karışımı malzemeden oluştuğu belirtilmiştir (Arıkan, 2023). Mumlu iplikle deri parçalarının kolaylıkla dikileceği ve iplik formunun bozulmadan kalabileceği belirtilmiştir (Güler ve Özdemir, 2006). Olcay ve diğerleri (2017) çalışmalarında balmumu malzemesinden bahsetmemişler, Kılıç Karatay (2020) ise ipliğin yağlanmasında kullanılan malzeme olarak açıklamıştır. Özdemir (2013) pamuk ipliğinin çürümemesi, kopmaması ve yemenin dikiş noktalarından su alamaması için pamuk ipliğinin balmumu ile kaplandığını açıklamıştır.

Üretim sürecinde kullanılan aletler için genel olarak aynı alet edevat kullanıldığı, sadece aynı işlevi yerine getiren aletlerin farklı isimlerle belirtildiği görülmüştür. Örneğin, dişli ile danalya aynı olmakla birlikte daha özelleşmiş aletler de bulunmaktadır. Kenar kesimi yapmak için kullanılan livaki bıçağı gibi yemeninin kalıba geçirilirken burun kısmından tutarak kullanılan alete burunsu danalya denildiği görülmüştür (Özdemir, 2013; Arıkan, 2023; Olcay ve diğerleri, 2017; Kılıç Karatay, 2020; Güler ve Özdemir, 2006).

Tema 3. Üretimde kullanılan deri çeşitleri

Kahramanmaraş yemenilerinin tabanında kullanılan kalın manda derisi köseledir ve genellikle manda köselesi kullanıldığı belirtilmiştir. Yemeni yapımında astar olarak meşin kullanılır ve meşin koyun derisinden elde edilir. Yemeni sayasında sahtiyan (keçi derisine verilen ad) kullanıldığı belirtilmiştir (Arıkan, 2023).

Yemeni farklı özellikteki üç ana, iki yandan oluşan beş derinin birleşiminden oluşmaktadır. Yemeni yapımında tabanda genellikle kalın deri olarak, camız ve manda köselesi, saya (yüz) kısmında ise dana ve inek derisi kullanılmaktadır. Taban astarı koyun derisinden, kenar, kıyı ve biyeleri keçi derisindendir (Arıkan, 2023).

Gaziantep'te üretilen yemenilerde deri çeşidi olarak iç astar olarak meşin-koyun derisi, sayada sahtiyan, tabanda kösele, yani sığır derisi kullanıldığı belirtilmiştir (Güler ve

Özdemir, 2006). Safranbolu'da üretilen yemenilerin cinsiyete, yaşa ve kullanılan mevsime göre çeşitlendiği ve farklı derilerin kullanıldığı olarak açıklanmıştır (Özdemir, 2013). Kilis yemenilerinde ise kullanılan deri çeşitlerinin koyun, keçi veya oğlaktan elde edilen ve işlenmiş tabaka derileri olduğu, ancak hangi parçada hangi deri çeşidinin kullanıldığı belirtilmemiştir (Kılıç Karatay, 2020).

Tema 4. Üretim süreci

Kahramanmaraş yemenilerinin üretim sürecinde tabaklanmış deri yemeni üretiminde kullanılmak üzere hazırlık aşamasından geçirilir ve günümüzde palamut ve zeytinyağı yapraklarının bulunduğu havuzlarda 12 saat, ardından da saf su içerisinde 12 saat bekletilir. Toplam 24 saatlik ıslatma işlemi ile yumuşayan deri, tabaklanmaya hazır hale gelir. Tabakalar halinde kesime getirilen parçalar, muşta ile dövülür. Muştalama, deriyi döverek açma işlemidir; böylece, derinin boyutlarında stabilite sağlanır. Sonrasında, parçalar model kalıplarına koyularak kesim işlemine tabi tutulur. Deri (astar ve yüz) parçaları çiriş ile yapıştırılır, tabanlık ile astar arasına kil tabanlık sürülür ve gamba ile saya dikilir. Kösele tabanla elde dikilerek birleştirilir. Dikim işlemi sonrası yemeni ters çevirilir. Daha sonra kalıba geçirilir ve istenilen renkte doğal boyalarla boyanır ve yemeninin kullanıcıyla temasında boyanın geçmemesi için yemeni cilalanır. Yemeni kurutulduktan sonra kalıptan çıkarılarak kullanıma hazır hale getirilir (Arıkan, 2023).

Gaziantep'te üretilen yemeniler, yemeni kalıpları deri yüzeyine yerleştirilir ve demir keski yardımıyla kesilir. Kesilen parçalar pamuk ipliği, iğne ve biz yardımıyla elde dikilir ve bütün hale getirilen yemeni tersine çevirilir, sonrasında tahta ayak kalıba yerleştirilir. Muşta ile dövülerek yerleştirilmesi tamamlanır. Kalıp içerisinde yemenin tabanındaki fazlalıklar kesilir ve kurumaya bırakılır. Yemeni kurutulduktan sonra kalıptan çıkarılır ve yan dikişleri elde dikilir (Güler ve Özdemir, 2006).

Gaziantep'te üretilen yemeniler için Olcay vd., (2017) zanaatkârlarla yaptıkları görüşmelerden elde ettikleri bilgiler: deriler kesilir ve birleştirilir; tabanlık kösele deri parçasından kesilir ve kösele deri bir gün su içerisinde bekletilir; daha sonra parçaların dikim işlemi gerçekleştirilir. Montajdan dikim işlemiyle birleştirilecekse ıslatmadan kalıba geçirilir. Elde dikimi gerçekleştirilen yemeniler ters çevrilir ve kalıba geçirilir. Kalıpta bekletildikten sonra yan dikişler gerçekleştirilir. Yan dikiş, kalıpta bekletildikten sonra satışa hazır hale getirilir şeklinde açıklanmıştır.

Safranbolu'da üretilen yemeniler için, yemeni parçalarının kesimi yapılan deri parçalarından saya ve astar dikilir, kalıba gerilir, bakır çivilerle çivilenip ayakkabı kalıbına gerdirilerek sabitlenir. Kalıba gerilen sayaların tabanı raspa ile temizlenir. Temizlenen sayaya ve tabanda kullanılacak köseleye yapıştırıcı sürülür. Yapıştırıcı sürülen kösele ve sayayı birbirine yapıştırma işlemine geçilir. Bu işlemin sağlam olabilmesi için çekiç ile taban dövülür. Dikime hazır hale gelen yemeni kalıptan çıkarıldıktan sonra kenar dikişi çekilir. Dikim işlemi biten yemeninin kullanılmaya hazır hale getirildiğini anlatılmıştır (Özdemir, 2013).

Kilis'te üretilen yemeniler için deri yüzeyine kartonlardan elde edilen ayak numarasına göre kesilmiş kalıplar yerleştirilir. Saya parçaları kesilir ve tabanlık için kösele deriden tabanlık kesilir. Kösele ve saya derileri birbirine çuvaldız ve iplik kullanılarak ökçesiz bir şekilde dikilerek parçalar birbirine birleştirilir. Dikme işlemi bittikten sonra derilerde fazlalık olan kısımlar keski aracı ile kesilir ve düzeltme işleminden sonra yemeni iç kısımdan dış kısma doğru çevrilir. Dışa çevrilen yemeninin kenar dikişleri yapılarak temizlenmesi yapılır ve örse takılarak çekiçle dövülerek düzeltmeler yapılarak kalıpta bir müddet bekletilir (Kılıç Karatay, 2020).

Online Journal of Art and Design
volume 15, issue 1, January 2027
DOI: https://doi.org/10.30935/ojad/2513137

Tema 5. Ürün formu ve biçimi

Bu çalışmada gerçekleştirilen veri analizinin sonucu olarak, "Kahramanmaraş yemenisini diğer illerde üretilen yemenilerden ayrıştıran unsurlar: ürün formu ve biçimine" ait kategorisine ait yemeni görselleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Yemeni görseli	İcra edildiği il	Görsel kaynağı
	Kahramanmaraş	Arıkan, 2023
	Safranbolu	Güler ve Özdemir, 2006
	Gaziantep	Özdemir, 2013
	Kilis	Kılıç Karatay, 2020

TARTIŞMA VE SONUÇ

Son yıllarda mevcut ürünlerin benzerlerinden ayırt edilebilmesi ve ürünün tanınırlığının, güvenilirliğinin artırılması için coğrafi işaretler kullanılmaktadır. Coğrafi İşaretler, yöresel ürünleri ortaya çıkarmakta, yöreye özgü ürünleri markalaştırmakta, tescillenen ürünün katma değerini artırarak üreticinin gelirine, kırsal turizme ve kırsal nüfusun farklı iş olanaklarına katkıda bulunmaktadır (Ekici, 2021). Hatta 2015 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Ulusal Coğrafi İşaret Strateji Belgesi ve Eylem Planı'ndan sonra coğrafi işaretlere ilginin ve bilincin arttığı belirtilmektedir (Ekici, 2015). Bu doğrultuda 3 tanesi Avrupa Birliği (AB) nezdinde coğrafi işaret tescili olmakla birlikte Kahramanmaraş'ta Türk Patent Enstitüsü tarafından tescil edilmiş toplam 31 adet coğrafi işaretli ürün bulunmaktadır. Bu coğrafi işaretli ürünlerden bir tanesi de Kahramanmaraş yemenisidir.

Köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen yemeni zanaatı Anadolu'nun kadim zanaatlarından bir tanesidir ve Türkiye'de başta Kahramanmaraş olmak üzere birçok ilde üretilmektedir. Ancak Kahramanmaraş'ta özgün üretimine sadık kalınarak üretilen yemeni diğer üretilen yemenilerden farklılaşır. Bu sebeple, coğrafi işaretli Kahramanmaraş yemenisini diğer yemenilerden ayıran niteliği ve farklılığını vurgulamak amacıyla bu çalışma düzenlenmiştir.

Kahramanmaraş yemenisi, doğal tabaklanmış hayvan derilerinin, üç ana ve iki yan parçadan oluşan ve beş farklı hayvan derisinin kullanıldığı düz ve sade geleneksel ayak giyim ürünüdür. Doğal tabaklanmış derinin belirli biçimlerde kesilen parçalarının elde dikilerek birleştirilmesiyle üretilir. Üretimde kullanılan derinin doğal tabaklama işleminden geçmiş olması en temel farkıdır ve her bir parça için farklı özellikteki deriler kullanılır. Çünkü doğal tabaklama işleminden geçmiş deri yüzeyinde bulunan gözenekli yapı, yemeni üretim aşamasında kullanılan doğal yapıştırıcı çiriş otunun ve tabanlık olarak kullanılan kil macunun, boyama aşamasında sürülen kök boyaların ve cilalama aşamasında deriyi koruma ve besleme yapması için emdirilen doğal yağın deri liflerine tutunmasını sağlar. Kil kullanımı, giyim sürecinde oluşan nem, bakteri ve mantar oluşumuna karşı koruma sağladığı için Kahramanmaraş yemenilerini günümüz ayakkabılarına karşı ön plana çıkarır (Kil, 2026a; Kil, 2026b).

Kahramanmaraş'ta ham derilerin doğal tabaklanma sürecinde, kente ait coğrafi işaretli bir bitki olan sumağın çekirdekleri ve dalları kullanılmakta ve bu materyaller çeşitli işlem basamaklarından geçirilmektedir. Elde edilen tabaklanmış deriler, daha sonra geleneksel yemeni yapımında değerlendirilmektedir. Bölgede deri işleme ve nihai ürüne dönüştürmeye yönelik entegre ve geleneksel üretim tesislerinin varlığı, sürdürülebilir bir üretim sistemine işaret etmektedir. Buna karşın, geleneksel deri tabaklamanın yapıldığı Isparta'nın Yalvaç ilçesinde, tabaklanan derilerin (Kıstır vd., 2017) ayak giyim ürünleri üretimine dönüştürüldüğüne dair literatürde yeterli çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, derilerin doğal tabaklama sürecinin yanı sıra, bu sürece özgü üretim tekniklerinin de coğrafi işaret koruması kapsamında bütüncül olarak değerlendirilmesini elzem kılmaktadır.

Kahramanmaraş yemenisi üretim sürecinde, yapıştırıcı olarak çiriş ve tabanlıkta kullanılan kil macunla birlikte tamamen elde dikilerek üretilen geleneksel bir üründür. Ayağın ergonomik formunu alan macun halindeki çiriş ve kil karışımı, yemeninin kösele tabanlığı ile iç tabanlık arasına 2-3 mm kalınlığında olacak şekilde sürülür. Bu durum, sadece Kahramanmaraş yemeni üretimlerinde gerçekleştirildiği görülmektedir (Arıkan, 2023).

Üretim sürecinde kullanılan aletler için genel olarak aynı alet ve gereçlerin olduğu, sadece aynı işlevi yerine getiren aletlerin farklı isimlerle belirtildiği görülmüştür. Ancak diğer illere bağlı olarak üretilen ürün formlarında kısmen farklılıkların olduğu, ancak ayağın üstünü ve altını kapatan yemeninin burnunun kalkık veya kesik biçimli yapıya sahip olduğu görülmüştür (Arıkan, 2023; Güler ve Özdemir, 2006; Özdemir, 2013; Olcay vd., 2017; Kılıç Karatay, 2020).

Ancak, yeterli kurumsal ve ekonomik desteğin sağlanamaması, Kahramanmaraş yemenisini ve üretim süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Zanaatkârlar, günlük geçim kaygıları ile zaman ve maliyet tasarrufu sağlamak amacıyla geleneksel el dikişi yerine makine dikişi uygulamakta; organik tabaklanmış deri yerine ise kimyasal tabaklama işleminden geçmiş malzemeleri tercih etmektedirler. Bu durum, zanaatkârın el becerisine dayanan özgün niteliğini yitirmiş ve vasıfsız işçilikle üretilmiş ürünlerin piyasaya sürülmesine yol açmaktadır. Öte yandan, özgünlüğüne sadık kalınarak Kahramanmaraş yemenisini üreten zanaatkârlar, piyasada yer bulan niteliksiz veya ara sınıf alternatifler ("kopya/taklit/alternatif ürünler") nedeniyle, ürünlerinin gerçek mali değerini tüketicilere yansıtmakta zorlanmaktadırlar (Arıkan ve Akbulut, 2022).

Bu bağlamda, yüksek görsel niteliğe ve kullanım değerine sahip Kahramanmaraş yemenisinin geleceği için kapsamlı sürdürülebilirlik çalışmalarının yürütülmesi önemlidir. Söz konusu zanaatın sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğinin sağlanması; üretim aşamasında özgün malzeme (organik tabaklanmış deri) ve geleneksel alet-edevat kullanımının teşvik edilmesine, pazarlama süreçlerinde ulusal ve uluslararası tanıtım faaliyetlerinin artırılmasına ve eğitim yoluyla yeni yemeni zanaatkârlarının yetiştirilmesine bağlıdır. (Arıkan ve Akbulut, 2022).

Kahramanmaraş yemenisi odağında zanaat ürünlerinin uluslararası tanınırlığını artırabilmek, pazar payını genişletebilmek ve marka değeri oluşturabilmek adına zanaatkarlar, uluslararası geçerliliği olan coğrafi işaret tescilleri için teşvik edilmelidir. Kahramanmaraş yemenisinin mevcut coğrafi işaret tescili, ulusal düzeyde bir koruma statüsüne sahiptir. Bununla birlikte, söz konusu ürünün köklü bir Anadolu giyim kültürünü temsil etmesi bakımından, küresel düzeyde korunması ve tanınırlığının artırılması amacıyla Avrupa Birliği (AB) coğrafi işaret tescil mekanizmaları kapsamında değerlendirilmesi stratejik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, coğrafi işaret tescilli Kahramanmaraş yemenilerinin etkin tanıtımının yapılması, tüketicilerin bilinçlendirilmesi ve ürünün pazardaki tanınırlığının artırılması büyük önem taşımaktadır (WIPO, 2003). Coğrafi işaretler, niteliği gereği kolektif bir hak statüsünde olduğundan, bu ürünlere yönelik tanıtım ve reklam faaliyetleri yalnızca bireysel zanaatkârı değil, doğrudan tüm bölgeyi ekonomik ve kültürel açıdan etkilemektedir. Dolayısıyla, reklam faaliyetleri neticesinde oluşabilecek talep artışının bireysel üreticiye sağladığı kazanç sınırlı kalabilse de, makro düzeyde bir bütün olarak bölge kalkınmasına ve kırsal turizme sunacağı katma değer oldukça yüksek olacaktır.

KAYNAKLAR

Agarwal, S., Barone, M. J., Agarwal, S., and Barone, M. J. (2005). Emerging Issues for Geographical Indication Branding Strategies. Unknown. https://doi.org/10.22004/AG.ECON.18691

Akan, M. (2015). Semercilik, Saraçlık, Yemenicilik, Kemik tarak yapımı, Üzerlik nazarlık yapımı. Kaybolmuş ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler. Diğer.

Altıner, 2017). Kentlerin Rekabetinde Önemli Bir Turizm Faktörü Olarak Coğrafi İşaretleme ve Planlamaya Yansıması. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Arıkan, H. K. (2023). Zanaat, üretim ve tasarım bağlamında sürdürülebilir katılımcı tasarım modeli önerisi: Kahramanmaraş yemenileri (Tez No. 793855) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]

Arıkan, H. K., & Akbulut, D. (2022). Zanaatın Sürdürülebilirliğine Tasarım Odaklı Yaklaşım: Kahramanmaraş Yemenileri: Kahramanmaraş Yemenilerinin Sürdürülebilirliği. Tasarim+ Kuram, 18(36), 80-94.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Yayın.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Sage publications.

Ekici, F. G. (2021). Türkiye'de Coğrafi İşaret Kavramı ve Trb1 Bölgesi İncelemesi. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(1), 159-176.

Ekiz, D. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler, Anı Yayıncılık.

Esen, Ş. (2016). Bir Farklılaşma Stratejisi Olarak Coğrafi İşaretler ve Türkiye İncelemesi. Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 447-464.

Özdemir, M. ve Güler, M. (2006). Gaziantep ilinde yemeni yapımı. ," VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gaziantep, Türkiye, pp.1-15, 2006

Güneş, D., & Erdem, R. (2022). Nitel araştırmaların analizi: Meta-sentez. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 81-98.

Gökovalı, U. (2007). Coğrafi işaretler ve ekonomik etkileri: Türkiye örneği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), 141-160.
Kaya, S., (2018). Uluslararası Palu Sempozyumu, 2 (1), 185-192
Karatay, S. K. Kilis İli Yemeni Sanatı. Sanat Dergisi, (35), 189-196.
Kıstır, M. R., Tuncer, A. G. H., ve Gökarslan, A. G. A. B. (2017). Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta-Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası Öz. Journal of Academic Social Science.
İnternet: Kil, (2026a). URL: https://hakanbuzoglu.com.tr/kok-hucre-nedir/60-dermatoloji/sik-gorulen-cilt-hastaliklari/sik-gorulen-cilt-hastaliklari-anasayfa/1850-dermokozmetik-urunlerde-kil-ve-kil-minerallerinin-kullanimi
İnternet: Kil, (2026b). URL: https://www.nbinno.com/tr/makale/su-ar%C4%B1tma-ajanlar%C4%B1/kurutucularin-bilimi-aktif-kil-nemi-nasil-emer
İnternet: Yemeni eğitimi, https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturatlasi/yemenicilik
İnternet: TPE, (2017). URL: TPE 2017 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ci.turkpatent.gov.tr/uploads/files/Co%C4%9Frafi%20%C4%B0%C5%9Faretler%20ve%20Geleneksel%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Adlar%C4%B1%20Ba%C5%9Fvuru%20K%C4%B1lavuzu%202026.pdf
İnternet: WIPO, (2003). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_121_2003_09-10.pdf
İnternet: WIPO, (2007). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/general/1007/wipo_pub_1007.pdf
Olcay, A., Mısırlıoğlu, G., ve Karalar, F. (2017). Gaziantep İlinde Yemenicilik. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(4), 20-29.Özdemir, M. ve Güler, M. (2006). Gaziantep ilinde yemeni yapımı. ," VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gaziantep, Türkiye, pp.1-15, 2006
Özdemir, M. (2013). Safranbolu İlçesinde Yemeni Yapımı. Turkish Studies, 8(6), 537.
Savaş, S. K. (2017). Türkiye'de Coğrafi İşaret Kavramına Genel Bakış. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 203-210.
Şahin, H., (1996). Arapgir'de (Malatya) Yemenicilik ve Ahşap Kundura Yapımcılığı. I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri. -- Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996. -- sayfa: 273-281
Tekelioğlu, Yavuz (2016). Bresse Kümes Hayvanı Türünde Dünyanın Tek Coğrafi İşareti, Gastro Dergisi, Sayı 81, Apa Unipirint Basım Sanayi ve Ticaret A.Ş. İstanbul s. 118121.Tekelioğlu, Y. (2019). Coğrafi İşaretler ve Türkiye Uygulamaları. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 47-75. https://izlik.org/JA75HN48WF
Tonbalak, K., & Tekindal, M. (2021). Nitel Araştırmalarda Meta-Sentezin Kapsamı ve Yaşlılık Alanında Meta-Sentez Örnekleri. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 21(2), 235-268.
Varol, A. (2008). Elâzığ Buluşuyor 2008-2023 Stratejik Vizyonu